

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Голубєва Н.Ю.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕЧОВО-ПРАВОВІ ЕЛЕМЕНТИ У ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ

Незважаючи на відмінності речових та зобов'язальних правовідносин, вони взаємопов'язані та взаємозалежні. Так, зобов'язання може бути способом реалізації власником правоможності розпоряджатися річчю або набуття права власності на неї [1, с. 458].

Між речовим та зобов'язальним правом існує тісний зв'язок, бо грані, що відділяють один вид прав від іншого, не займають постійно одного і того ж місця, а залежать від ступеня розвитку юридичного побуту. Вірно зазначав Д.І. Мейер, що «в образованном юридическом быту обязательственное право нередко заменяет вещное и значительно стесняет круг его действия: например, нередко, вместо того чтобы приобрести право собственности на известную вещь, в развитом юридическом быту лицо вступает в договор найма относительно вещи, по которому собственник предоставляет ему пользование вещью в течение известного времени; наниматель не господствует над вещью, а имеет только право на действие собственника, на то, чтобы собственник предоставил ему пользование вещью» [2, с. 217].

Враховувати, що не завжди можливо у конкретних правовідносинах чітко провести межу між зобов'язальними та речовими ознаками відносин, це дозволяє багатьом авторам говорити про наявність змішаних відносин.

В.К. Райхер у одній з знайгрунтовніших статей у цивільно-правовій літературі стосовно природи абсолютних і відносних правовідносин, послідовно доводив, що багато так званих речових правовідносин не є абсолютними [3, с. 278], тому не будемо зупинятися на цьому питанні докладно.

Враховуючи можливість існування змішаних правовідносин, О.С. Іоффе вважав, що поділ на абсолютні і відносні правовідносини

має вкрай умовний характер. Проте він визнавав практичне значення цього поділу, оскільки закон формулює різні правила для абсолютних і відносних правовідносин, внаслідок чого така класифікація має під собою певні розумні підстави [4, с. 782].

Прикладом правовідносин змішаної групи при такому поділі може служити довірче управління. Як правило, відносини з управління майном між власником і управителем мають зобов'язальний характер. Але завдяки тому, що довірчий управитель отримує по відношенню до переданого майна правоможності власника, відповідне правовідношення набуває риси абсолютного, що найбільше проявляється у випадку передачі майна у довірку власність управителю.

У літературі також широко обговорюється виникнення речових правовідносин у орендаря, при укладанні договору застави тощо [5; 6, с. 478; 7, с. 146; 8, с. 37; 9, с. 35; 10, с. 24].

На перший погляд може здатися, що наявність змішаних правовідносин вступає в протиріччя з дуже чітким розділенням речового і зобов'язального права в ЦК України. Проте, як показав М.М. Агарков, головним чином на прикладі пов'язаної з парою «речові — зобов'язальні» іншої пари «абсолютні — відносні правовідносини», відповідне змішення торкається виключно правовідносин і не зачіпає існуючого чіткого розмежування самих норм [11, с. 31].

Крім того, змішання речових і зобов'язальних елементів проявляється у застосуванні при порушенні зобов'язання речово-правових засобів захисту. Так, така можливість стала предметом жвавої дискусії при обговоренні проекту Цивільного укладення Російської імперії. У ст. 133 проекту було зазначено, що «Веритель в случае неисполнения должником обязательства, имеющего предметом передачу особливо определенного имущества, вправе просить суд об отобрании имущества от должника и передачи ему, верителю».

У ст. 133 проекту було зазначено, що «в случае неисполнения должником обязательства, имеющего предметом совершение действия, для которого не требуется личного участия должника, веритель вправе с разрешения суда совершить действие за счет должника. Разрешение суда не требуется, когда совершение верителем за счет должника действия представляется не терпящим отлагательства» [12].

Ці норми викликали заперечення у Г.Ф. Шершеневича, який вважав, що оскільки активний суб'єкт має право на дію пасивного суб'єкта, а не на його особу або волю, то він не може виражати виконання за допомогою власних сил або за сприяння урядових органів [13, с. 267].

І.Н. Трепицин категорично зазначав, що автори проекту абсолютно неправильно приписують зобов'язанням таку силу, яка належить тільки правам речовим [14, с. 6-7]. Такої ж думки дотримувався А. Винавер [15, с. 270], В.І. Сінайський [16, с. 295].

Натомість Й.О. Покровський вважав, що вимога кредитора про передачу йому *in natura* купленої речі, раз вона знаходиться в руках боржника, або про передачу йому зданої квартири, раз вона ще ніким не зайнята, спирається, звичайно, не на його речове право, якого у нього немає, а на його зобов'язальне право, в силу якого боржник зобов'язаний до такої передачі. Таким чином, суб'єктивне, зобов'язальне за природою, право здатне до захисту його за допомогою засобів, схожих з тими, які застосовуються до такого ж суб'єктивного, але іншого за своєю природою — речового права [17, с. 122].

ЦК України також частково застосовує до зобов'язальних відносин речово-правові засоби захисту. Наприклад, частина 1 ст. 620 встановлює, що у разі невиконання боржником обов'язку щодо передачі кредитором у власність або в користування речі, визначеної індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати цю річ у боржника і вимагати її передачі згідно з умовами договору.

При цьому йдеться про примусове виконання обов'язку в натурі. Такий спосіб захисту дуже схожий із віндикаційним позовом, який є вимогою власника, що не володіє, до невласника, що володіє, про відбирання речі.

За загальним правилом кредитор не наділяється правом вимагати від боржника примусового виконання певної роботи чи надання певної послуги. Захист прав кредитора в цьому випадку відбувається іншим чином: якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання, кредитор має право виконати невиконану боржником роботу власними силами або доручити її виконання чи надання ненаданої послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків [18, с. 566] (ст. 621 ЦК України).

Як і за ст. 620 ЦК України, у ст. 621 також речово-правовий елемент проявляється в даному випадку в тому, що тут реалізація захисної вимоги не припускає яких-небудь дій з боку боржника. Тобто йдеться про можливість використати речово-правові елементи в зобов'язальному правовідношенні.

Література:

1. Цивільне право України : академ. курс : підруч. : у 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. — Т. 1. Загальна частина. — К. : Ін Юре, 2003. — 520 с.

2. Мейер Д.И. Русское гражданское право : в 2-х ч. Часть 1. [по испр. и доп. 8-му изд. — СПб., 1902 г.]. — М. : Статут (в серии «Классика российской цивилистики»), 1997. — 420 с.
3. Райхер В.К. Абсолютные и относительные права / В.К. Райхер // Известия экономического факультета ЛПИ, 1828. — С. 273-306.
4. Иоффе О.С. Обязательственное право / О.С. Иоффе. — М. : Юрид. лит., 1975. — 880 с.
5. Гамбаров Ю.С. Вещное право. Особенная часть гражданского права / Ю.С. Гамбаров. — СПб. : Тип. И. Трофимова, 1913. — 444 с.
6. Пацурківський Ю.П. Про сучасні підходи до визначення співвідношення речових і зобов'язальних прав / Ю.П. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету. — 2008. — Вип. 478. — С. 48-53.
7. Власова А.В. К дискуссии о вещных и обязательственных правах / А.В. Власова // Правоведение. — 2000. — № 2. — С. 146-151.
8. Ефимова Л.Г. О соотношении вещных и обязательственных прав / Л.Г. Ефимова // Государство и право. — 1998. — № 10. — С. 37-44.
9. Ахметьянова З.А. Вещно-правовые признаки в некоторых гражданско-правовых обязательствах / З.А. Ахметьянова // Юрист. — 2007. — № 2. — С. 35-37.
10. Пронина М.Г. Договор имущественного найма между социалистическим организациями : дисс. ... канд. юрид. наук / М.Г. Пронина. — Минск, 1963.
11. Агарков М.М. Обязательства по советскому гражданскому праву / М.М. Агарков // Избранные труды по гражданскому праву : в 2 т. Т. 1. — М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. — 490 с.
12. Проект Гражданского уложения Российской империи // <http://constitutions.ru/archives/4930>
13. Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.) / Г.Ф. Шершеневич. — М. : Спарк, 1995. — 462 с.
14. Трепицын И.Н. Гражданское право губерний Царства Польского и русского в связи с Проектом гражданского уложения : Общая часть обязательственного права / И.Н. Трепицын. — Варшава, 1914.
15. Винавер А. Понятие обязательства по Проекту Обязательственного права 14 октября 1913 года / А. Винавер // Юридический вестник. Издание Московского Юридического Общества. — М. : Тип. Г. Лисснера и Д. Собко, 1914. — № 6 (2). — С. 251-273.
16. Синайский В.И. Русское гражданское право : учеб. / В.И. Синайский. — М. : Статут, 2002. — 638 с.
17. Брагинский М.И. К вопросу о соотношении вещных и обязательственных правоотношений / М.И. Брагинский // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика: Сборник памяти С.А. Хохлова. — М. : Изд-во Междунар. центра финансово-эконом. развития, 1998. — С. 113-130.
18. Цивільний кодекс України : науково-практ. комент. — [6-е вид.] / За ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. — Х. : Одиссей, 2009. — 1200 с.